

JON IRAZABAL

Herri honen memoria

(Jon Zabaleta, 1978)

JON IRAZABAL (1960-2024)

Jon Irazabal Agirre 1960an jaio zen Iurretan. Gaztetatik sentitu zuen historia ikertzeko pasioa, izan ere, etxean orduak ematen zituen egunkari zaharrak irakurtzen, notiziak moztzen eta gordetzen. 17 urterekin batu zen Gerediaga Elkartera, eta 1980an Durangoko Azokaren antolaketaz arduratzen hasi zen. 1982an ekin zion elkarteko historialari lanari, bere afizioa ofizio bihurtuz.

Ordutik, Durangaldeko historiari buruzko azterketa ugari jorratu eta publikatu ditu Irazabalek. Aipagarria da zentzu honetan 2012an ateratako *Durangaldea, historia laburrean*. Durangoko bonbardaketa ikertzen lan handia egin du, eta berari esker hainbat datu azaldu dira azken hamarkadetan. Gai horri buruzko liburu elebidun bat kaleratu zuen: *1937ko martxoak 31- Durango - 31 de marzo de 1937*; liburu hau osaturik berrargitaratu da 2022an. Eta, bonbardaketa baino gai zabalagoa hartuz, beste bat argitaratu da 2012an: *Gerra Zibila Durangaldean 1936-1937*.

Iurretako historia bereziaz asko idatzi du. Liburu formatuan:

Iurretako Euskal Jaiak: 1891, Gerediaga Elkartea, Durango, 1991.

Montoi eta Montoste: iragana eta oraina, Gerediaga Elkartea, Durango, 2007. (Iñaki Irazabal anaiarekin batera)

Iurreta eleizateko 1911.eko banderaren mendeurrena, Gerediaga Elkartea, Durango, 2011.

Goiuria ikastola, Gerediaga Elkartea, Durango, 2022. (Markel Onaindiarekin batera)

Iurretako kofradiak: iraganari etorkizuna ematen, Gerediaga Elkartea, 2023. (Markel Onaindiarekin batera)

Prentsan ere hainbat artikulu idatzi ditu. Nabarmentzekoa da *Anboto* astekarian hainbat urtez landu duen zutabea, Iurretako zein eskualdeko istorioak jaso, bertako pertsonaia historikoen informazioak eskaini eta analisi kritikoak helarazi dituen.

Iurretako jakingarri historikoak jasotzen dituen *Kañupe* izeneko aldizkaria publikatu du azken urteotan. Eta liburu hau amaitzen ari garela joan zaigu, laguna.

Herri honen memoria zati handi bat joan da Jonekin. Espero dugu ez duela dena eraman, utzi digula apur bat.

POTIN ARTEKO AMETSAK¹

Gaur goizean, ez dakit zergatik, lagun batekin gogoratu naiz. Oso pertsona berezia. Orain urte asko hainbat jira-bira eman ondoren, munduan zehar herri txiki batean jarri zuen bere ipurdi ibiltaria. Bertan ezagutu zuen buztinlari izandako adineko gizon bat, eta galzorian zegoen ofizio hura ikasi zuen.

Potinak eta pegarrak egiten hasi zen, baina zerbait falta zitzaion eta ofizio haren iragana ikertzen eta batzen hasi zen. Ez zuen nahi mendeetako altxor baten hiletako azken gonbidatua izan. Lanaren ondorioz, gauza bi lortu zituen: ofizioa ikastea eta ofizioari buruz jakitea. Hurrengo urratsa ikasitakoa plazaratzea izan zen, eta horretarako buztinarentzat «babes-etxe» bat eraiki zuen.

Erotzat jo zuten. Oztopo eta eraso asko jarri zizkieten, baina ametsa, bere familia eta lagun gutxi batzuen laguntzarekin, pixkanaka sendotuz joan zen. Denboraldi horretan buztingintza berpiztu egin zen eta askoren ogibidea egin. Hauek, urteak igaro ondoren, konturatu ziren herri txiki hartan zegoen gunea ez zela, eurek zuten bezala, tailer soila. Erokeria, eurak konturatu gabe, euren munduko erreferentziazko elementu bihurtuta zegoela.

Asanblada demokratikoa egin ondoren, joan ziren eta nire lagunari esan zioten:

—Zure proiektua gure mundurako oinarritzkoa da eta ondoren guk ere zure etxearen etorkizuna nolakoa izan behar duen zer esana badugu.

Nire lagunak erantzun zuen:

—Non egon zineten ekaitz egunetan? Etorkizun gabeko proiektua zela eta beste egitasmo batzuei eman behar zitzaie la lehentasuna aldarrikatzen zenean? Nahiz eta akaso ekaitz batek bota, hau ez da proiektu bat, baizik sustraiak sendo dituen arbola. Jaio zen arboladia osatzeko, ez arbola bakartia izateko. Baina argi du non sortu zen bere kimua. Nahi baduzue arbola sendotzen lagundu, ongi etorri. Ez hurbildu nola inausi behar dugun agintzera. Urteak daramatzagu mundu honetan eta ikasia dugu ardiak eta otsoak bereizten. Azken hauek ardiak hasita daudenean hurbiltzen dira artaldera.

Lagunak kontatu zidan batzuk gelditu zirela eta arbolek eta potin zaharrek eskertu zituztela euren ekarpenak. Familia osoaren lanarekin oraindik jarraitzen du babes-etxeak denentzat ateak zabalik mantentzen.

1. *Anboto*, 2013-02-22.

DANTZA ETA DANTZARI: PLAZARATZE BAT²

Gerediaga Elkarteko lanak direla eta, sarri Bilbora joan beharra izaten nuen. Betebeharrak bukatu ondoren, ia beti Particular de Euskalduna kalean Bizkaiko Dantzarien Biltzarrak zuen egoitza izaten zen azken aurreko parada, Jon Gaminde, Iñaki Irigoien eta Jon Pertikari bisita egitera. Honelako egunetariko batean, 1995ean, Iñakik aipatu zidan RSVAPeko boletin batean irakurri zuela nola Edward Bell Stephens izeneko kazetari ingeles batek lehen karlistada gerrako bere bizipenak liburu baten bildurik argitaratu zituela, eta bertan Iurretan 1837ko San Migel jaietan neskak plazaratutako sokadantza kontatzen zuela. «*The Basque Provinces: Their Political State, Scenery, and Inhabitants; With Adventures Among the Carlists and Christinos*» izenburuko liburua 1838an Londresen aipatutako Edward Bell Stephensek argitaratuta zegoen. Hainbat jirabira ondoren, azkenik Edwarden liburua Madrilen Espainiako Biblioteka Nazionalean aurkitu nuen. Ostiral batean hartu autobusa Bilbon eta Madrilera, Biblioteka Nazionalera, eskuratu dokumentazioa eta berriz etxera. Liburua ingelesez idatzia, eta, nire ingelesa eta Txirritarena antzerakoak izanik, Rosa Lejardik gaztelerara itzuli zizkigun liburu haren Iurretari buruzko orriak.

Merezi zuen, 1972an domingilluarekin egin zen bezala, saiakera bat egitea sokadantza hau berreskuratzeko. Iurretako neska dantzarietara proposatu, eta hasiera batean ez zuten euren burua kapaz ikusten erronka orreri aurre egiteko, baina azkenik animatu ziren saiakera bat egitera. Hasieratik dantza taldeko neskek eta baita bultzatzaileek ere ez zuten nahi andreen sokadantza mutilen sokadantzaren kopia bat izatea. Bere pertsonalitate propioa izan behar zuen. Joseba Agirre «Iketzak» eta Antton Mari Aldekoa-Otalorak, ekin zioten dantza prestatzen eta neskei erakusten. Eurek biek neskekin batera erabaki zuten txistuaren ordeztu Humboldt-ek XIX. mendearen hasieran batutako San Sebastian koplak kantatuz dantzatuko zutela. Aurrekuan:

*Abarketak urratuta
zapatarik ez,
Bermion gelditu naz
oiñetako miñez.*

*Hauxe dok egia,
zortziko barria,
hiru txiki pagaturik
librako ogia...*

2. «Dantza eta dantzari kontuak: plazaratze baten kronika», *Kañupe*, 3 (2021-01-23).

Eta atzeskuan:

*Hauxe da San Sebastian,
orai dantzau gaitian,
ia goaz erdian aurrera...*

Udaberri eta uda hartan Iketzak eta Anttomarik lan handia egin zuten neskek bai kantuak eta bai dantza bera ikas zitzen. Arratsalde asko eman zuten Iurretako plazan, ikasitakoa hobetzen, hainbat zalan eta arazo eztabaidatzen eta haiei aurre egiten. Ez zen belaunaldi batetik beste batera transmititzea dantza bat, baizik eta sokadantzaren inguruan ezagutzen genuena eta eskuratutako datuekin galduta zegoen sokadantza, eskuratutako jakingarrien bidez, berreskuratzea. Kasu hauetan zenbat eta gehiago ezagutu gutxiago dakizula konturatzen zara. Azkenik, hainbat ordu sartu ondoren, neskak prest zeuden sokadantza plazaratzeko. Janzkerari buruz, lehen momentutik argi zeukaten neskek, ahal bazen, ez erabiltzea gorulari dantzako arropak. Ez zegoen arropa berriak egiteko denborarik.

Nola konpondu? Ba... betiko bidea. Basurtura hurbildu eta Beti Jai Alai dantza taldeko Jon Pertikari abuztuaren 15ean Begoñako aurrekuan erabiltzen zituzten arropa batzuk uzteko eskatzea.

Neskek erabaki zuten aureskua Ziortza Aldekoa-Otalorak egitea. Ziortzak San Migel eguna baino egun batzuk lehenago istripu bat izan zuen, eta Estik, bere ahizpak, hartu zuen soka bere tokia. 1995eko San Migel egunean, arratsaldean, Basurtuko Beti Jai Alai dantza taldeko jantziekin apaindu ondoren, Karmelo Barrietabeñaren txistuaren deia erantzunez, Estibaliz Aldekoa-Otalora aureskulari zelarik, plazaratu ziren soka Ziortza Aldekoa-Otalora, Agurtzane Jaio, Miren Arroitauregi, Alaitz Gerediaga, Miren Abasolo, Eider Abasolo, Leire Areitio, Amagoia Zuazo, Itziar Belar, eta, atzeskulari gisa, Leire Aldekoa-Otalora. «Abarketak urratuta zapatarik ez...» kantatuz dantzatu zen aureskua, eta ondoren, «Hauxe da San Sebastian...» doinuarekin, atzeskua. Aureskuan Jose Javier Abasolo «Tiliño» eta atzeskuan Jose Antonio Artze, Zamalloatarren Bargundia baserrian gonbidaturik zegoen euskal olerkari, ikerlari eta musikaria, plazaratuz. Soltean dantzatu eta birlaketak burutu ondoren, txosna osterako joan zirenean neskak euren mutilekin ohiko kopoa egitera, konturatu ginen Iurretako neskek plazaren beste zati bat berreskuratu zutela berriz.

Hau da, pauso txikiekin ere bide luzea egitea posible dela.

LIMAKO KUADRILLA³

Hemen, ohitura zen anaietako bat baserriagaz geratzea, gainontzekoek bizitza beste nonon egin behar zuten bitartean. Bideetako bat Amerikak egitera joatea zen; asmo horrekin joan zen gure inguruan jaiotako Limako Kuadrilla. Hirukote honek, XVIII. mendean, Peruko merkataritzaren zati bat euren esku izan zuen.

Hara joan zen lehenengoa Amorebietan jaiotako Martin Zelaieta izan zen. Txile eta Peruko merkataria nagusienetakoa bihurtu zen.

Martinek lur haietara eraman zuen Juan Bautista Bakijano, Iurretako laguna. Zelaietaren aginduetara hasi ostean, Juan Bautistak bere kabuz jarraitu zuen. Arlo guztietan sartu zuen musturra. Bere merkantziak Ameriketatik Espainiara ekartze-ko itsasontzi propioak izan zituen, inoren menpe ez egoteko. 1737ko lurrikarak, kalte handiak eragin arren, Juan Bautista ez zen gelditu. Maria Ignacia Carrillo de Cordoba y Garces de Marcilla aristokratarekin ezkondu, eta, honekin, Fernando VII erregearen izendapenez, noblezian sartu zen: Conde de Vista Florida izendatu zuen. 1759an hil zen Liman, baina bere ondorengoek titulua mantentzen dute oraindik. Juan Bautistaren semea, Jose Javier Baquijano y Carrillo itzal handiko idazle eta Peruko independentziaren aitzindari izan zen.

Kuadrillako hirugarrena, Juan Orobiogoitia dugu. Iurretako Orobiogoitia baserrian jaioa 1718an. Merkataria, Limako kontsulatuko epaitegiko kontseilari eta *Hermanidad de los Caballeros Hijosdalgos de la Nacion Vascongada* elkarteko kidea izan zen. 1794ko irailaren 9an hil zen. Honen testamentuan utzitako diruei esker sortu zen 1801ean Iurretako lehen letretako herri eskola.

Jose Javier Baquijano,
Peruko independentziaren
bultzatzailea.

3. *Anboto*, 2018-09-09.

OROMIÑOKO ESKOLA⁴

Beti pentsatu izan da Oromiñoko eskola 1921ean sortu zela, baina paperak arakatu ondoren ikusten da ez zela horrela izan. Gutxienez urte bat lehenago, 1920/1921 kurtsoan, Oromiñon eskola bat martxan zegoen Silvestra Zugazartaza Galarzak zuzendua. Non? Ez dakigu. Baliteke Bastarreko bere baserrian. Kontuen arabera, eskola pribatua zen, baina hiruhilero 125 pezetako udalaren diru laguntza bat zeukan. Ez dakigu zerk eraginda, 1920ko apirilaren 18an Silvestrari kendu egin zioten dirulaguntza hori.

Udalak beharrezkoa ikusten du Oromiñon eskola bat izatea, eta 1920an martxan jartzen da Diputazioak bultzatutako auzo eskoletariko bat Oromiñon. Diputazioa, kokapena dela eta, ados jartzen da Iurretan, Amorebieta eta Etxanoko udalekin, Iurretan eraikiko den eskola hiru herrietarako izango dela, 60 bat ikaslerendako.

Eskola berriaren aurrekontua 12 426,25 pezetako zen. 1920ko abuztuaren 15ean Diputazioak 550 pezetako laguntza ematen du. 1920ko irailaren 19an Iurretan aldeko 34 auzokideek, bakoitzak 75 pezeta jarriko zituela, eskola eraikitzeko konpromisoa hartzen dute. Azkenean, 2625 pezeta bildu ziren.

1920ko urriaren 24an Iurretako Udalak erabakitzen du berak aurreratuko duela dirua, eta gero bera konponduko dela bai bere auzokideei, bai Amorebieta eta Etxanokoei kobratzeaz. Julian Unamuntzaga zinegotziak 1920ko irailean udal batzarrean salatzen du norbait lanean ari dela eskola Iurretatik kanpo, hau da, Oromiñon ez eraikitzeko. Eskola eraikitzeko lur saila Justo Uribarrenak, Angel Gorostizaren oinordekoak eta Antonio Arginzonizek dohainik eman zuten. Lau garren lur saila Aniceto Egileorrena zen, eta zati hori udalak erosi beharra izan zuen. Proiektua eginda egonik, martxoaren 20an jarri zuten errematean obra.

1920ko urriaren 24an zinegotziek eskola berriaren planoak eta proiektua ezagutzen zituzten. Pedro Zubizarretak, obraren errematatzaileak, ekainaren 12an adierazten du teilatua botata dagoela eta udalari eskatzen dio »monjorra» ordaintzea. 1921eko irailaren 25ean udal batzarrean adierazten da Oromiñoko eskola bukatuta dagoela. Handik urte batzuetara eskola haundiagoa egingo zuten. Hurrengo urteetan, 1924an Amezketakoa zabalduko zen, eta 1925ean, Orozketakoa. 1987an Orozketakoa itxi egin zuten, eta 1991n, Oromiñokoa. Bizkaiko Diputazioak eskolako maistrak jarri zituen eta Silvestra Zugazartaza zuzendari izendatu.

4. *Kañupe*, 6 (2021-07-31).

Silvestra Iurretan jaio zen 1889ko abenduaren 31n, San Silvestre egunez, eta 1937ko martxoaren 31n hil zuten, Durangoko bonbardaketan, Jesuitetako elizan, 48 urte zituelarik.

👉 136, 298

Silvestra Zugazartaza bere ikasleekin.

AGINTARIENA: DURANGERRIKO ERESERKIA⁵

Mende bat baino gehiago igaro da 1902an Sabino Aranak «Euzko Abendaren Ereserkia», Euskadiko ereserkia izateko, izeneko abestia prestatu zuela. Eta batek baino gehiagok esango du... eta horrek zer ikusi du Iurreta eta San Migelekin? Ba bai, gure herriak kantu horren sorrerarekin zerikusi haundia izan du. Kantuaren oinarria Dantzari Dantzako «agintariena» dantzako musika da.

Hainbat bider irakurri dugu Sabino Arana 1886. urtean Durangon antolatutako Euskal Jaietan izan zela. Ikusten denez, uztailaren 26an, aipatutako jaietan, ikusi zituen Garai, Abadiño eta Berrizko dantzariak ezpata-dantza dantzatzen, eta, noski, hasieran agintariena. Dantza hura ezagutu ondoren ikusi zuen aurkitzen ari zen ereserkiaren oinarriak dantza horren doinua izan ahal zuela. Ez dugu aurkitu garai hartako dokumenturik baieztatzen duenik Sabino Durangon egon zenik, nahiz eta urte horretan Durangon aurkeztutako ikerketei buruz idatzi hurrengo hiletan.

Bost urte geroago, beste Euskal Jai batzuk ospatu ziren Durangaldean, konkretuki Iurretako elizatean, eta, urte askoan Durangoko ikastetxean bizi izan zen Jose Ignacio Arana jesuita azkoitiarraren egutegiaren bidez, badakigu Sabino Arana bertan egon zela. Egutegi honetan dio 1891. urtean, Loiolan gogo-jardunak izan ondoren, Sabino Arana Durangora etorri zela, eta irailaren 29an, San Migel egunez, goizean Iurretan egon zela Iurretako dantzariak ikusten. Arratsaldean, Berriz eta Iurretako dantzariak lehiaketan ari zirenean, Jose Ignacio Arana, Balbino Garitaonaindia idazle durangarra eta Sabino Arana San Roke aldera joan ziren paseatzera.

Baina Durangon eta Iurretan ezagutu zuen doinu hura Sabinoren bihotzean sartu zen, eta 1895. urtean Euzko Alderdi Jeltzalearen batzordeak, Bilbon, Carlos Mengs alemanaren garagardotegian egin batzarrean, erabaki zuten *agintariarenean* oinarrituriko ereserkia idaztea. Lan hori Kleto Zabala musikariaren esku utzi zuten. 1902an, Espainiako gobernuak Sabino espetxeratu zuen eta irailaren 3an Bilboko Larrinagako kartzelan zegoela idatzi zuen abestiaren letra.

Abesti hau lehen aldiz jende aurrean 1905. urteko ekainaren 29an, San Pedro egunez, abestu zen Portugaleten. 1936. urteko gudaldian, garai hartako Eusko Jaurlaritzak onartu zuen Euskadiko ereserkitzat. Anekdotak bezala, aipatzekoa da akordio hura ez zela Jaurlaritzako egutegi ofizialean argitaratu. Erbeste luzean Jaurlaritzak jarraitu zuen bere himno bezala erabiltzen, eta Franco hil ondoren

5. *Kañupe*, 2 (2020-12-15).

Euskal Autonomi Elkarteko Legebiltzarrak euskal ereserkitzat onartu zuen, baina musika bakarrik, letrarik gabe.

Sabinok Iurretako kanpandorre gerizpean Euskal Herri guztirako amestutako ereserkia, gaur egun, lurralde baterako gelditu den kanta dugu.

MASPE KALEA, Montoiko zubitik Bilbora begira. Ezkerreko aldean, Echevarria Fundizioa. Eskuman, kintoak. Ezker-eskuma, bi Seat 600. (Foto Sol, 1970 inguruan)

MASPEKALE⁶

Gogoratzen dut gurera eta kale horretako etxeetara heltzen ziren gutunak *Puente de Yurreta* zuzenbidearekin etortzen zirela. Etxe bakoitzak bere zenbakia zeukan, baina kale izen gisa aipatutako *Puente de Yurreta* erabiltzen zen. Gero, hirurogeiko hamarkadan Durangoko udalak *Calle la Paz* jarri zion. 1980an gutxi gorabehera, Iurretan zegoen «Kultura eta irakaskuntza herri batzordeak» aztertu zituen frankismotik heredatutako kale izenak eta proposatu zuen gutxi gorabehera 18. zenbakiaren inguruan zegoen Maspe baserriaren izena jartzea.

60ko hamarkadako lehen urteetan, garapen urbanistikoa dela eta, bota zuten Maspe baserria. Gero, 1973an, kalea zabaldu eta atondu zutenean, kaleko ia etxe guztiak bota zituzten. Etxe multzo hartatik gasolindegia inguruko Etxetxiki eta besteren bat gelditu ziren, eta 1863an zubi ondoan eraikitako Jauregieta. Kale horretan kokatzen zen alde batera Kapanagaren etxea. «Vista Alegre» izena zuen etxe horrek, 1879an eraiki zuen Pedro de Esturo Aldekoka-Otalorak, eta handik pare bat urtera Martin Kapanagak erosi zuen. Goian Kapanaga familia bizi zen eta beheko solairuan Apatamonasteriotik 1939. urte inguruan etorritako Abasolo familia. Aita Adolfo Abasolo barberoa zen eta bere «barberidxie» etxeko gela batean zeukan.

Etxe honi itsatsita «Txaraka»ren estankoa. Etxearen izena «Estartakoa» zen, nahiz eta «Monte-Estarta» edo «Montoya-Estarta» izenarekin agertu dokumentuetan. Etxea 1875ean Pedro de Duñabeitiak eta Mª Josefa Txopitea bere emazteak eraiki zuten. 1926an Nicolas Ferreriak taberna bat zeukan etxe honetan *Tetuan* izenarekin ezagutua zena. 1948tik 1973ra bitartean bertan izan genuen Celestino Zarrabeitia «Txaraka» tabako eta abar saltzen. 1948ra arte Iurretako estankoa Jauregieta beheko solairuko tabernan zegoen. Hurrengo eraikuntza Unamunzagatarren etxea genuen, eta, berari atxikita, gerra aurrean sortutako Etxebarriaren fundizioa.

Kalearen beste aldean, Bidegane txaleta, 1926an eraikia. Ondoren, Valerio etxea, ostatua izandakoa. 1869an Gregorio Madariagak, Valerio ostatu etxeko ugazabak, korta eta kotxeen gordeleku berri bat eraikitzeko baimena eskatzen du. Datu honek adierazten du ostatu funtzioa gutxienez XIX. mendeko lehen erditik zetorrela. Gerra aurretik Sebastian Munitxak eduki zuen bertan taberna eta jatetxea. Fama handiko sukaldariak izanik ezkontza otordu askoren gune izan zen. Aldamenean, Arroiabe perratzailearen korta edo lantegia. Han ferratzen zuten inguruko ganadua Estebanek eta Vitorianok, bere aitak, Arabako Betolaza herritik

6. *Kañupe*, 2021-01-23.

etorritakoak. Ferratzeaz gain, Esteban Fernandez de Arroiabe ardo saltzailea eta eskopeten *kajerue*, kulata egilea, izan zen. Etxe honi atxikita, beheko solairuan, Etxebarria fundizioko bulegoak eta goiko hiruretan etxebizitzak zituen beste etxe bat zegoen.

Kale honetan beste eraikuntza batzuk ere baziren. 1952n eraikitako gasolindegia, Kalistoren aroztegia, uriendarren Etxetxikia eta abar.

Maria Rekalde (Foto Sol).

TABERNETAKO KONTUAK: LEHEN TXIKITOAK⁷

Gure elizatea bidegurutze bat da. Gasteiz, Gipuzkoa, Kostalde eta Bilborako bideak gure herritik igarotzen ziren eta dira. Bidaiari askok, Ibaizabal zeharkatzerakoan, Montoiko zubia erabiltzen zuten. Bideek hainbat lanbide sortzen zituzten, baina bi azpimarratzerakoan karretero eta tabernero-ostalari esango nituzke. Hurrengo lerroetan, azken hauei buruz mintzatuko naiz. Iurretako tabernen historia bat idazteko asmorik ez daukat. Helburua xumeago da: bildu izan ditudan berriak paperean jartzea, jendeak ezagutzeko aukera izan dezan.

Gure herriko tabernei buruz aurkitu dudan lehen aipamena orain dela 400 urte baino gehiagokoa da. 1609. urtean elizateko kontu liburuetan «Guardia»koa aipatzen da, eta bera zen elizateko taberna bakarra. Urte batzuk geroago, 1662an, udalak nahi du bereganatu tabernen monopolioa. Zer dela eta? Udalak herriko taberna bat zabaldu zuen. Garai hartan, gaur eguneko Bixente Kapanaga kaletik, Gaztelatik Lekeitio eta Bermeorako bidea, Bizkaiko biderik garrantzitsuenetarikoa, pasatzen zen. Estrata horren aldamenean, Kapanaga eta Askondo kaleen kantoian oraintsu arte zegoen okaranaren ondoko etxean, Iurretako udalak «Herriko Taberna» zabaldu zuen. Kokapenagatik hartu zuen etxeak «estrada» izena. Etxe hartan, taberna eta ostatuaz gain, herriko harategia, pisua eta abar kokatzen ziren.

Tirabirak sortu ziren, Domingo Arealdegik Estradako etxe honen inguruan beste ostatu bat zabaltzeko asmoa azaldu zuenean. Beti bezala, epaitegian bukatu zuten eta epaileak, Durangaldeko Teniente Korregidoreak, Domingori baimena eman zion, baina baldintzaturik, kanpotarrei bakarrik ahal ziela ardoa saldu eta ostatu eman, hau da, bide hartatik kostaldera edo Gaztelara zihoazen bidaiariei. Udaleko aurrekontuan ardoak eta bere inguruak ematen zuen dirua oso garrantzitsua zen, eta horregatik honelako iskanbilak. Beste arazoetariko bat ardoaren kontrabandoa zen. Legearen arabera iurretarek eta Iurretako beste tabernariak Estradako etxean, «Herriko Taberna»n, erosi behar zuten ardoa, baina saiatzen ziren herritik kanpo merkeago aurkitzen eta isilean euren etxeetara eramaten. Orduan, Herriko Tabernako errematea hartuta zuenak eta udalak dirua galtzen zuten, eta beti mehatxuekin ibiltzen ziren horren aurka. 1715. urtean udalak erabaki zuen 50 dukateko isuna jartzea herrira kanpoko ardoa ekartzen zuenari.

1754. urtean Urkiolako abadeek eta Urkiolatik Otxandiorantz bidean dagoen Basaguren baserrikoak epaitegira jo zuten. Baserritarrak benta bat zabaltzeko asmoa zuen, eta abadeek zioten Urkiolako bentak zuela inguru hartako monopolioa eta

7. *Kañupe*, 4 (2021-02-28).

ezin zela taberna berri bat zabaldu. Epai hartan jasotzen da, Durangaldean 11 taberna nagusi, 6 taberna txiki eta 5 ostatu zeudela. Taberna hauetatik Iurretan kokatzen da taberna nagusi bat, Estradakoa, eta Guardia eta Oromiñon beste taberna txiki bi.

Geroago, 1781ean, Iurretako Udalak herritarrekin izandako batzar batean Arandia inguruan beste taberna bat zabaltzea erabaki zuen. Horretarako mila hirurehun eta berrogeita hamar erreal ordainduz, Domingo Ertzilurruti eta bere emazteari lur zati bat erosi zien. 1782an Juan de Jauregi harginaren gidapean eraiki zen «Tabernabarri» izenarekin ezagutu genuen etxea. Ardoa ezin ekarri... ba orduan zer egin? merke dagoen tokira norbera joan eta bertan edan. Norberaren zaragian ekartzea ez zen delitua. 1845. urtean Muruetan, Landakon, Iurretako lur sailetan, ardoa Durangon baino merkeago saltzen zuen taberna bat zabaldu zuten. Ondorioz, durangarrak bertara joaten ziren ardoa edatera, Durangoren kalterako. Uriko udalak elizateko udalari bere kexa adierazi zion. Iurretak gogoratu zion bera ere Montoiko zubi ondoan, Durango aldeko Errotazahar etxean, Mingolarraren etxean, zegoen tabernarekin kexu zegoela. Taberna horretan Iurretan baino merkeago zutela ardoa, eta iurretarrak zubia igaro eta hara joaten zirela. Ondorioz, hurbil zegoen Herriko Taberna kalteak jasotzen ari zela, eta Landa-kokoa horren ordain gisa jasotzeko. 1848an udala Oromiñoko tabernan ardoa merkeago saltzera egon zen behartua, oromiñotarrek Amorebieta eta Etxanoko tabernetan ardorik eros ez zezaten. Dirudienez, tabernarien arteko gerra hauek aspalditik datoz. 1794. urtean udalak Estradako tabernaren errentarekin 2480 erreal jasotzen zuen. Tabernabarritik 300 erreal. Bien artean 2780 erreal sortzen zuten udalarentzat. Garai hartako tabernak ez ziren izango gaur eguneko bezero askoren gustukoak. Bizkaiko Foruak, garai hartako legean, kartak izatea eta kartetara jokatzeko debekatzen zuen. Gaurko muslariak arazoak izango zituzten garai hartan. Kartaka egin ahal zen, gehienez erreal bi jokatzeko, baina tabernetatik kanpo. Legeak argi uzten zuen: alkohola egon ezker, kartarik ez.

Ezagutzen ez dudana data batean, XIX mendean seguruenik, Estrada etxeke «herriko taberna» zarratu zen. Baliteke Montoiko «herriko taberna» zabaltzerakoan izatea. Dokumentu askotan «Taberna zarra» izena erabiltzen da bera aipatzera-koan. 1782an Arandiako «Taberna barri» zabaltzerakoan jaso zuen «Taberna zahar» izena? 20ko hamarkadan, 1926an Iurretak udalerria izateari utzi zionean, hainbat taberna zeuden elizatean. Gehienak Montoi inguruan kokatzen ziren. «Jauregi etxea» edo «Zubiondo» izenarekin ezagutzen den etxean Francisco Paulo Alberdi «Patxiko Paulo»ren taberna zegoen. Gerraostean Julian Arana Retolazak eta Asuncion Alberdi Gerrikabeitiak, «Boldro»tarrek, erosi zuten etxea eta taberna. 1942an galeria bat atxiki zioten etxeari bertan jatetxearen jantokia prestatuz.

1948ko otsailean, taberna hau Ignacio Peñak eta Dominika Arrutik hartu zuten eta «Restaurante La Guipuzcoana» izenarekin zabaldu.

Udaletxeko beheko solairuan «Herriko Taberna» kokatzen zen. Noiztik? Data zehatza ez dugu ezagutzen. Badakigu XIX. mendeko 80ko hamarkadan hor zegoela, zeren 1886an, herriko eskola Montoitik Plazara eraman zutenean, aipatzen da taberna etxe horretan zegoela. Azken tabernaria Maria Lejarraga Sagasasoloa «Maria Errekalde» izan zan. Maria Garain jaioa zen 1895ean, eta ezizena bere gizonaren (Domingo Ercilla Echaburu) Errekalde baserritik zetorkion. Herriko Tabernaren ustiapena anexioaren urtean, 1926an, hartu zuen eta lan horretan jarraitu zuen 1973an Maspe kaleko egokitze lanak direla medio kale hartako ia etxe guztiak, euren artean udaletxe zaharra, bota zituzten arte. Mariak, lau seme-alaba izan zituen: Txomin [1923-1976], Jose «Txiron» [1925-], Pilar [1928-2003] eta Maritxu [(1936-2017)]. Montoian, udaletxearen ondoan, justu «kañupea»ren gainean «La Abaceria de Monton» izeneko denda-taberna zegoen. Etxe txiki hura Iurretako Udalarena zen, eta, 1926ko paperen arabera, Jose Zumarragak alokatuta zeukan. Anexioaren ondoren, 1933ko abuztuan, Durangoko Udalak etxe hura eta «Taberna zaharra» izenekoa enkantean salgai jarri zituen. Etxea Jose Zumarragak erosi zuen. «Taberna zaharra» saldu gabe gelditu zen enkantean. Garai hartan taberna erabilpena galdua zeukan, eta bertan Juan Mendibe Astorkia bizi zen. Jose Zumarragaren ondoren taberna hau, «Bar Fanfa» izenarekin, Jose Luis Alberdi «Fanfa»k, Zumarragaren suinak, esplotatu zuen. Fanfak lehenago Montosteko bere etxean izan zuen taberna, eta hura itxi ondoren bere aitaginarrebaren tabernaz arduratu zen.

Bidearen beste aldean, «Txaraka»ren estanko bezala ezagutu genuen saltokian, 1926an, Nicolas Ferreriaren «Tetuan» taberna zegoen. Urrun joan gabe, «Valerio»-rena zegoen. Valerioresa zer zen? Ostatu? Taberna? Jatetxea? Badirudi denetarik izan zela. 1869an Gregorio Madariagak, Valerio ostatu etxeko ugazabak, baime-na eskatzen du korta eta kotxeen gordeleku berri bat eraikitzeko. Datu honek adierazten du ostatu funtzioa gutxienez XIX. mendeko lehen erditik zetorrela. 1926an Sebastian Munitxa agertzen zaigu taberna eta jatetxearen arduradun. Fama haundiko sukaldariak izanik, ezkontza otordu askoren gune izan zan.

Bidegurutzea betidanik izan dira toki egokiak tabernak jartzeko. Arriaundiko bidegurutzean kokatzen ziren beste taberna bi. Candido Zelaletaren «Arriaundi taberna» gaur egun, jatetxe bezala irauten duena. Bestea, 1926an, Leon Telleriaren taberna zen. Taberna hau «Arriaundiko estankoa» izenarekin ere ezaguna zen. Leonen ondoren tabernarekin Sabino Gabikagoeaskoa, Teresa León Telleriaren gizona, arduratu zen. Garai hartan «Bar Gabica» bezala ezagutzen zen. Azken urteetan, 2014an zarratu arte, Teresa bera arduratu zen taberna eta estankoarekin.

Arriaundi inguruan, bidegurutzetik kanpo, bide nazionalaren aldamenean, Bilboranzko bidean, Antonia Barrutiaren taberna zegoen, eta Durangorantz, Arandiako Santuenean, Martin Ereñagarena eta Mallabienako Etxe Haundian, dirudienez, beste garai batzuetan posta-etxea, txakolindegia eta sagardotegia izandakoan, Gregorio Unamunzaga genuen tabernari. Toki horietatik aparte, nola ez aipatu Roman Amilburuk Iurretako plazako Agonizantearen etxean zeukan taberna, Saturnino Arancetak, Oromiñoko Ariedin, edo Ignacio Retesek Santa Apolonian, Kanterakue. Badut entzutea 20ko hamarkadan Juan Miguel Ibarrek beste taberna bat zeukala, baina ez dut lortu haren berri izatea. Eskertuko nuke, norbaitek zer bait baleki, esatea.

Urte askoan «Kiputxena», «Maria Errekalderena», «Fanfa»rena, eta zubiaren beste aldean kokatutako «Romaldo / Emaldi» eta «Albizuren» tabernak izan ziren Iurretako txikiteroen ibilbidea. Baina... 50eko hamarkadaren bukaeran eta 60ko hamarkadaren hasieran hainbat eta hainbat etxe berri egin ziren Iurretan, hirigune bat sortuz. Hazkunde horren ondorioz, Iurretan biztanle, denda eta tabernen kopuruak gora egin zuen. 1959an hartu zuen Gasolindegiko «Paco taberna» Francisco Manuel Lopez Valencianok. Ez zuen taberna berak zabaldu. Bere aurretik Fermin Vicandik eta «Josetatxu»k eduki zuten taberna. Gero etorriko ziren Fidel Rodriguezen «El Botero», Luis eta Amador Foncea anaien «La Bodegilla de Iurreta». Juan Bilbao eta Alejandra Berriozabalgoitiaren «Ibaiondo kafetegia», Fabian Rodriguezen «Kapri», Julian Berriozabalgoitiaren «Urien taberna», Enrique Saavedraren «Bar Saavedra»... eta beste hainbat eta hainbat.